

УДК: 323.283

ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОРИЗМ: ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ТРАКТУВАННЯ

Маркітантов Вадим

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

(стаття надійшла до редколегії – 10.11.2016 р., прийнята до друку – 16.12.2016 р.)

© Маркітантов В., 2016

Проаналізовано політичний тероризм як одну із найбільших загроз для безпеки сучасного світу. Розглянуто особливості трактування політичного тероризму в сучасній науці та вітчизняному законодавстві.

Ключові слова: терор, тероризм, політичний тероризм, терористична діяльність.

POLITICAL TERRORISM: FEATURES OF MODERN INTERPRETATION

Vadym Markitantov

The article analyses political terrorism as one of the greatest threats to security of the modern world. This risk is not only reducing but sometimes it even increasing. The terrorist attacks have clearly demonstrated that today even powerful states are unable to ensure safety of the citizens on their own. Terrorism is evolving, becomes globalized, transforms, and obtains transnational features that make it a global problem.

The term “terrorism” has no agreed definition in modern science, but usually it is interpreted in a negative sense, often to characterize actions which threaten life. It can be used to characterise actions of a politically motivated group at both the non-governmental and governmental levels. Reasons for the use of terrorism often are represented by sharp contradictions related to social injustice, nationalist, religious, and territorial conflicts, stagnation of society, etc.

Today, terrorism has become one of the methods of political struggle used in extreme cases to achieve political objectives in crisis situations of various kinds. The central element of political terror is an act of terrorism.

The features of political terrorism interpretation in modern science and national legislation are studied in this research.

In modern science, there are three main views on nature of terrorism: socio-political, military, and criminal. In most cases, terrorism serves political purposes. It is a continuation of political struggle using violent, brutal, means ultimately directed against political organizations, political leaders and / or governmental structures.

The nonidentical phenomena of terror and terrorism are specified. Terror is mostly considered as state activities, while terrorism – activities of structures oppositional to a state.

Key words: terror, terrorism, political terrorism, terrorist activities.

Наприкінці ХХ ст. людство опинилося перед фактом поширення тероризму у світовому масштабі. Загроза тероризму сьогодні залишається однією з найбільших небезпек для політичного життя значної частини країн. Ця небезпека не лише не знижується, але й з часом навіть зростає.

Терористичні акти в США (Нью-Йоркські хмарочоси-близнюки, Пентагон) у 2001 р., у Великобританії (Лондонське метро) 2005 р., в Росії (Московське метро) у 2010 р. і (Московський аеропорт) у 2011 р., у Франції (Париж) 2015р. і в Туреччині (Анкара) у 2015–2016 рр. та інші яскраво продемонстрували, що сьогодні навіть могутні

держави не в змозі власними силами гарантувати безпеку своїх громадян.

Тероризм еволюціонує, глобалізується, трансформується та набуває транснаціональних рис, що перетворює його на глобальну проблему. Він не лише дестабілізує ситуацію в певній країні, але й порушує систему безпеки світового порядку. З огляду на це проблема дослідження цього феномену залишається актуальною.

Значний внесок у розробку теоретичних проблем тероризму внесли такі західні вчені, як Дж. Белл, Г. Вардлоу, Г. Денікер, Д. Карлтон, Б. Крозьє, Ч. Добсон, Е. Міколас, Дж. Поланд, П. Уілкінсон та ін.

Серед вітчизняних учених, які вивчали цю проблему, варто згадати Т. Гумбатову, В. Канціра, Г. Маляр, А. Марченко, Л. Мошкову, В. Ткача, І. Міхеєва, С. Телешуна, І. Шкурата, А. Яцко та ін.

Не зважаючи на значний інтерес у сучасній науці до проблем тероризму, постійні зміни, які пов'язані з його еволюцією, спричиняють актуалізацію визначення суті його сучасного трактування.

Мета статті полягає в аналізі та визначенні змісту сучасного політичного тероризму.

Термін “тероризм” не має узгодженого визначення у сучасній науці, проте, як правило, його використовують у негативному значенні, найчастіше для характеристики дій, які загрожують життю людей. Його можуть вживати щодо характеристики діяльності політично вмотивованих груп недержавного рівня так і стосовно дій урядів. Складність визначення поняття тероризму полягає також у тому, що різні аспекти протистояння розглядають терористичну діяльність з різних позицій. Так, в одному із аспектів вона безперечно є злочином, порушенням закону, проте, в іншому – боротьбою за національне визволення або інші вищі цілі.

Нині тероризм перетворився на один із методів політичної боротьби, який використовують у крайніх випадках задля досягнення політичних цілей у різних кризових ситуаціях. Причинами використання тероризму часто є гострі протистояння, пов'язані зі соціальною несправедливістю, націоналістичними, релігійними та територіальними суперечностями, застоєм суспільства тощо. До нього вдаються тоді, коли не бачать іншого шляху або в зв'язку з відсутністю інших ресурсів боротьби, або прагнуть радикально змінити поведінку людей, залякавши їх актами терору.

У сучасній науці існує три основні погляди на природу тероризму. Відповідно до першого (соціально-політичного), тероризм зараховують до різновидів політичної боротьби, в центрі якої перебуває соціально-політичний протест, як реакція на затягування часу та гальмування вирішення політичних проблем, які виникли на ґрунті значущих політичних протиріч. Засобом подолання таких проблем для однієї зі сторін є терористичні акти включно з відповідною ідеологією та організаційними структурами.

Другий пов'язаний із бойовими проявами тероризму. Відповідно до цього погляду тероризм розглядають як форму військового протистояння, за якої застосовуються специфічні методи, котрі відрізняються від класичних методів ведення війни.

За третім (кримінальним), який акцентує увагу на кримінальній складовій, тероризм розглядають як вид кримінальної злочинності [14].

Поняття тероризм походить від латинського слова *teror* (*teror*), що буквально означає страх, жах. До європейських мов воно потрапляє у XIV ст. з перекладом праць Тіта Лівія. У наукову літературу одним з перших поняття тероризм вводить Т. Гоббс, який, як вважається, заклав основу для ідеології сучасного тероризму. На його думку, сильна сторона будь-якого тероризму полягає у поєднанні формальної раціональності та емоційного впливу на масову свідомість [див.: 2].

В останніх дослідженнях термін “тероризм” виводять з французького *terroriser*, що означає страхати насильством, тримати у стані постійного страху. У сучасному розумінні він означає “опозиційну діяльність екстремістських організацій або окремих осіб з метою систематичного або одиничного використання насильства (або його загрози) з метою залякування будь-кого (уряду, партії, населення, групи тощо)” [10, с. 655]. Здебільшого тероризм слугує політичним цілям. Він є продовженням політичної боротьби насильницькими, жорстокими за формою, засобами, які спрямовані в підсумку проти політичних організацій, політичних лідерів і / або державно-владних структур [4, с. 38].

В академічному тлумачному словнику української мови поняття тероризм трактують як здійснювання, застосування терору; діяльність і тактика терористів [1]. Терор визначається як найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення [1].

П. Вілкінсон у праці “Тероризм і ліберальна держава” під тероризмом розуміє “систематичне використання насильства, спрямований на створення атмосфери страху, найчастіше для досягнення певних політичних цілей” [Цит. за : 13, с. 88].

Г. Денікер подає таке визначення тероризму: “Тероризм – це систематичне залякування уряду, населення і цілих народів шляхом використання насильства для досягнення політичних, ідеологічних, а також соціально-революційних цілей і прагнень [Цит. за: 3]. Е. Міколас також переконаний у тому, що тероризм є засобом досягнення політичних цілей. У праці “Міжнародний тероризм у 1980-х роках: хронологія подій” автор наголошує на важливості реальної можливості скоєння терористичного акту, оскільки його метою є залякування уряду та населення для ухвалення вигідних для терористів рішень [Див.: 13, с. 88].

С. Ланцов, наголошуючи на політичному аспекті терору, визначає його як “застосування насильства, враховуючи фізичне знищення людей, для досягнення якої-небудь політичної мети” [7, с. 136].

Визначальною властивістю тероризму, з погляду дослідника, є систематичне застосування насильства, що його використовують за відповідного соціально-політичного й ідеологічного обґрунтування [7, с. 138].

На думку Г. Вардлоу, під політичним тероризмом варто розуміти “застосування або загрозу застосування насильства зі сторони особи або групи осіб, діючих як на підтримку, так і проти існуючої влади, коли акція спрямована на створення атмосфери крайнього занепокоєння і/або створення залякуючого впливу на відповідну групу населення (“мішень”), яка чисельно перевищує кількість безпосередніх жертв (тобто осіб, які постраждали в терористичній акції), з метою примушення цієї групи піти на відповідні поступки політичним вимогам, що висувуються терористами” [Цит. за: 6, с. 267].

Для Дж. Поланда тероризм є заздалегідь спланованим, умисним та систематично здійснюваним убивством невинних осіб або загрозою для них, створенням атмосфери страху серед населення, здійснюваним з метою впливу на органи державної влади здійсненням певних дій або утриманням від них в інтересах суб'єктів тероризму [Див.: 13, с. 90].

С. Рябов під тероризмом розумів здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства аж до фізичної розправи з політичними противниками; дестабілізацію суспільства, державно-політичного ладу за допомогою систематичного насильства і остраху, політичних вбивств, провокацій [11, с. 235].

У законі України “Про боротьбу з тероризмом” зазначено, що “тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей” [5].

Особливістю політичного тероризму є залякування населення як спосіб впливу на владу, інструмент тиску на неї. “Публічність дій, масовість жертв, навіювання суцільного страху, – відзначає Г. Маляр, – є проміжною метою для досягнення кінцевої політичної мети” [8, с. 2]. В основі політичного тероризму перебувають етнічні, релігійні, ідеологічні та інші групи підґрунтя, проте мета завжди одна. Під політичною метою варто розуміти прагнення отримання та утримання влади, повалення наявного режиму, впливу на ухвалення рішень органами державної влади, на внутрішні, регіональні та світові політичні процеси.

Центральним елементом політичного терору є терористичний акт. Політичний тероризм виявля-

ється у шантажі державних діячів, убивствах людей, нанесенні їм тілесних ушкоджень, знищенні різноманітних стратегічно важливих та господарських об'єктів (житлових будинків, адміністративних будівель, військових об'єктів тощо), захопленні заручників, злочинному втручанні у роботу транспортної артерії та інших насильницьких діях [6, с. 266].

Терористична діяльність відповідно до закону України “Про боротьбу з тероризмом” охоплює: 1) планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організацію незаконних збройних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само, як і участь у таких актах; 4) вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; 5) пропаганду і поширення ідеології тероризму; 6) фінансування та інше сприяння тероризму [5].

Крім того, виявами терористичної діяльності є захоплення зброї, техніки, приміщень, звільнення засуджених чи тих, хто перебуває під слідством, погрози, шантаж тощо. Суб'єктами політичного терору є окрема особа, група осіб, організація, держава [10, с. 655–656]. Терор можна здійснювати як стосовно окремої людини або певної групи людей (національної, расової, етнічної, релігійної), так і держави.

Походження тероризму у світовій науці пояснюється переважно у межах біологічного та соціального підходів. Біологічний підхід пов'язує тероризм з насильницькою природою людини, природною боротьбою за виживання і досягнення своїх цілей будь-якими доступними засобами. Натомість соціальний підхід виходить з визначального значення соціальних процесів виникнення тероризму і є переважним серед різних підходів до пояснення його природи. У межах цього підходу існують дві теорії соціальних причин виникнення й існування тероризму: “теорія червоної мережі” і “теорія суспільства вседозволеності”. Відповідно до першої теорії, основна роль з підтримки тероризму належить зовнішнім покровителям (колишнім соціалістичним державам). Прихильники другої теорії акцентують свою увагу на тому, що тероризму сприяє, власне, характер демократичних режимів тобто “суспільства вседозволеності” [9, с. 61–62].

Основними ознаками тероризму, незалежно від його функціональних характеристик, є такі: насильство, застосування сили, примус як основні методи впливу; залякування, акцентований страх, терор як основні цілі цього впливу; відсутність будь-

яких моральних і юридичних обмежень; висування вимог до “третьої” сторони; випадковість, довільність вибору жертв, їхня невинність; таємний, конспіративний підготовки терактів разом з публічністю їхнього здійснення; прагнення до одержання широкого розголосу; повторюваність, серійність терористичної діяльності [12].

Терор і тероризм нетотожні феномени суспільного буття. На думку В. Канціра, терор означає державні насильницькі дії або ж загрози їхнього застосування для досягнення політичних цілей. Натомість тероризм – опозиційні державним структурам акти насильства [6, с. 267–268]. Тероризм є кримінально-правовим явищем, тоді як терор – соціально-політичним. Терористи під час вчинення терористичної діяльності позбавлені влади, тоді як у разі терору особи, що скоюють ці акти, володіють необмеженою владою. Крім того, в разі терору кінцева мета може полягати у створенні обстановки пригніченості та страху, тоді як для тероризму насильство або загроза насильства є лише засобом досягнення інших цілей. Однією з ознак тероризму є раптовість, натомість для терору характерним є масштабність та системність здійснення [Див.: 14]. Чисельність жертв за умов державного терору значно вища, аніж в умовах опозиційного тероризму. Часто саме державний терор провокує та стимулює появу опозиційного.

Отже, тероризм є протиправним насиллям або ж загрозою застосування насильства зі сторони однієї людини або групи осіб, породжуючи страх у суспільстві та залякування уряду й населення, що спрямовані на досягнення політичної мети.

Та кількість терактів, яка спостерігається сьогодні у світі, свідчить про те, що тероризм як метод політичної боротьби сьогодні є досить популярним у різних куточках світу. Не є винятком й Україна, яка за останні два роки, зазнавши агресії з боку Російської Федерації, переживає активізацію терористичних та сепаратистських рухів. Відповідно, теракти, скоєні на території України та інших країн за останні роки, свідчать про необхідність подальших досліджень, пов’язаних із сучасними проявами тероризму та шляхами його подолання.

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/teroryzm>. 2. Белянська В. Етатистський тероризм Т. Гоббса в ідеологічному контексті сучасних терористичних організацій [Електронний ресурс] / В. Белянська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2013. – Вип. 11. – С. 67–72. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_022_2013_11_14.pdf.

3. Борисова О. До питання про історичні аспекти виникнення тероризму [Електронний ресурс] / О. В. Борисова, С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – Вип. 20. – С. 177–182. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/boz_2009_20_20.pdf; 4. Гумбатов Т. Терор і тероризм: площина понятійної взаємодії [Електронний ресурс] / Турал Гумбатов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2013. – Вип. 10. – С. 36–41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_022_2013_10_8.pdf. 5. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20.03.2003 р. [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. 6. Канцір В. Сутнісний та змістовий аспекти політичного тероризму [Електронний ресурс] / В. С. Канцір // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 266–270. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_2/266.pdf. 7. Ланцов С. Терор и террористы. Словарь / С. А. Ланцов. – СПб.: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – 184 с. 8. Маляр Г. Сучасні прояви політичного тероризму (кримінологічний аспект) [Електронний ресурс] / Г. В. Маляр // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 1–6. – Режим доступу: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-2/11mgvika.pdf>. 9. Марченко А. Аналіз факторів виникнення та ескаляції тероризму в сучасному світі / А. В. Марченко // SOCIOПРОСТІР : міждисциплінарний зб. наук. пр. з соціології та соціальної роботи. – 2010. – № 1. – С. 61–65. 10. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доповн. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. 11. Рябов С. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. – К.: Тандем, 1996. – 240 с. 12. Тероризм в історії людства [Електронний ресурс] // Історія сучасного світу. – Режим доступу: <http://www.history.vp.ua/book/suchasnogo/10.html>. 13. Тимофеева Н. К вопросу об определении терроризма в работах зарубежных правоведов / Н. Ю. Тимофеева // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2008. – № 3. – С. 87–92. 14. Ткач В. Політичний тероризм як вид сучасного тероризму [Електронний ресурс] / Володимир Ткач // Український науковий журнал. Освіта регіону. – 2012. – № 1. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/742>

1. Akademichnyi tлумачnyi slovnyk ukraïnskoi movy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sum.in.ua/s/teroryzm>. 2. Belianska V. Etatystskyi teroryzm T. Hobbsa v ideolohichnomu konteksti suchasnykh terorystychnykh orhanizatsii [Elektronnyi resurs] / V. Belianska // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. – 2013. – Vyp. 11. – S. 67–72. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_022_2013_11_14.pdf. 3. Borysova O. Do pytannia pro istorychni aspekty vynyknennia teroryzmu [Elektronnyi resurs] / O. V. Borysova, S. A. Kuzmin, D. M. Karpenko // Borotba z

- orhanizovanoi zlochnistiu i koruptsiiei (teoriia i praktyka). – 2009. – Vyp. 20. – S. 177–182. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/boz_2009_20_20.pdf; 4. Humbatov T. Teror i teroryzm: ploschyna poniatiinoi vzaiemodii [Elektronnyi resurs] / Tural Humbatov // Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 22 : Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. – 2013. – Vyp. 10. – S. 36–41. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_022_2013_10_8.pdf; 5. Zakon Ukrainy “Pro borotbu z teroryzmom” № 638-IV vid 20.03.2003 r. [Elektronnyi resurs] / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2003. – № 25. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>; 6. Kantsir V. Sutnisnyi ta zmistovyi aspekty politychnoho teroryzmu [Elektronnyi resurs] / V. S. Kantsir // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. – 2010. – №2. – S. 266–270. – Rezhym dostupu: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_2/266.pdf; 7. Lantsov S. Terror i teroristy. Slovar / S. A. Lantsov. – SPb. : Izdatelskiy dom Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2004. – 184 s. 8. Maliar H. Suchasni protavy politychnoho teroryzmu (kryminolohichniy aspekt) [Elektronnyi resurs] / H. V. Maliar // Chasopys Akademii advokatury Ukrainy. – 2011. – No. 2. – S. 1–6. – Rezhym dostupu: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-2/11mgvtka.pdf>; 9. Marchenko A. Analiz faktoriv vynyknennia ta eskalatsii teroryzmu v suchasnomu sviti / A. V. Marchenko // SOCIOPROSTIR : mizhdystsyplinarnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiolohii ta sotsialnoi roboty. – 2010. – № 1. – S. 61–65; 10. Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk / uporiadnyk V. P. Horbatenko ; za red. Iu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka. – 2-e vyd., dop. i pererob. – K. : Heneza, 2004. – 736 s.; 11. Riabov S. Politolohichna teoriia derzhavy / S. H. Riabov. – K. : Tandem, 1996. – 240 s. 12. Terorizm v istorii liudstva [Elektronnyi resurs] // Istoriia suchasnoho svitu. – Rezhym dostupu : <http://www.history.vn.ua/book/suchasnoho/10.html>. 13. Timofeeva N. K voprosu ob opredelenii terrorizma v rabotakh zarubezhnykh pravovedov / N. Yu. Timofeeva // Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. – 2008. – No. 3. – S. 87–92; 14. Tkach V. Politychnyi terorizm yak vyd suchasnoho teroryzmu [Elektronnyi resurs] / Volodymyr Tkach // Ukrainnyi naukovyi zhurnal. Osvita rehionu. – 2012. – No. 1. – Rezhym dostupu : <http://social-science.com.ua/article/742>